

Autor: Radim Lhoták

Žijeme v době, kdy libovolný koncept rozumění světu a člověku z pera nějakého myslitele má svoji „váhu“ podle toho, jaký čtenářský úspěch sklídí od názorově nevyhraněných čtenářů. Málokdy jde bohužel o reálné poznání v pravém smyslu toho slova odrážející objektivní nebo alespoň seriózní přístup k pravdě. Tak i filozofické notování židovského teologa Martina Bubera o významu zájmen já – ty, já – oni, osvětlující základ morálního vědomí člověka, má daleko do nahlédnutí pravdy o nás.

Buberovo myšlení je hluboce ovlivněno tradicí a ethosem východoevropského chasidismu. Jde o judaistickou ideologii vzniklou v polovině 18. století. Chasidskou nauku lze shrnout v jediné větě: Bůh je nahlédnutelný v každé věci a dosažitelný každým čistým skutkem. Buberova starost o lidské odcizení Bohu ho přivedla nejprve k otázce příslušnosti jedince k širšímu společenství a potřeby takového zakotvení v celku, který by měl spojující duchovní obsah. *„Nikdo nepotřebuje spásnou příslušnost k nějakému národnímu celku více než mladík, zachvácený duchovním hledáním a ocitnuvší se pod vlivem svého intelektu ve vzduchoprázdnu; avšak mezi mladíky tohoto druhu a osudu nejvíce mladík židovský,“* píše Martin Buber a v uchvácení sionismem se mu zjevuje chasidská duše, lidská podoba s Boží tváří, uchopená jako čin, jako tvorba, jako úkol. Coby profesor religionistiky a etiky na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem píše knihy s filozofickým obsahem, při němž čerpá z filozofie existencialismu a filozofické antropologie. V populární knize Já a ty vyložil Buber základy své filozofie dialogu mezi Já a Ty. Člověk může přicházet ke světu dvěma různými způsoby. První je bytostný vztah já – ty, ve kterém se setkávají dvě celé bytosti, je to vztah dialogu, základ lidského společenství. Toto setkání je jen krátké a je nahrazeno vztahem objektu a subjektu, já – ono. Bůh je věčné Ty.

Tyto teze vycházejí z novodobých úvah o zániku pojmu člověk v jeho pozitivistickém pojetí. Mluví se při nich o zmizení člověka, který dříve znamenal místo (subjekt), v němž se děje poznání světa a jsoucna, člověka, jehož schopnost rozumu a vědomí byla nadřazena pouhé zkušenosti a nesla v sobě neempirické podmínky rozlišení možné reality. Zmizením člověka se do popředí otázky „co to je člověk?“ dostává lidské nevědomí namísto svébytného vědomí. Lidské vědomí je sekundární, primární je systém nevědomí, který určuje základ člověka. Zpochybnění bytnosti jedince jako sebevědomého nositele svého vlastního životního příběhu s sebou nevyhnutelně přináší nutnou přítomnost druhého, jenž se připomíná na úrovni mravní integrity. Tuto mravní integritu lze charakterizovat jako schopnost odpovědnosti a jako schopnost slibu. Odpovědnost je schopnost „odpovědět“ na výzvu, na oslovení, na žádost o vydání účtů. Jako taková předpokládá přítomnost druhého, přítomnost někoho, nějakého „ty“ (ne pouze nějakého „ono“), které vyzývá, oslovuje a žádá vyúčtování. Podobně předpokládá slib někoho, kdo na slib spoléhá. Mravní integritu, která zakládá jednotu člověka, je v přítomnosti druhého možno charakterizovat také jako spolehlivost. Přítomnost druhých je proto jednou z klíčových složek etického rozměru člověka. Výsledkem je tvrzení, že Já samo o sobě nemá žádný morální obsah, dokonce samo o sobě ani neexistuje ve své identitě. Toto Já se morálně i věčně klasifikuje teprve ve vztahu k nějakému Ty a skrze ně poznává svůj morální význam i vlastní tvar.

Ztráta smyslu současného člověka pro zakotvení ve společenském celku je vyjádřena vztahem našeho já k libovolnému „Ono“, tedy k třetí osobě. Podle zmíněných myšlenkových proudů totiž Ono (třetí) jako věc, která neodpovídá na oslovení vycházející z Já a sama se k Já stejným způsobem nevztahuje, nedává člověku pojem vlastní identity ani nezakládá smysl jeho bytí. Martin Buber podtrhuje základní souvztažnost zájmen já – ty. Podle něho teprve z tohoto morálního dialogu vyrůstá morální vědomí člověka ve vztahu k Ono, tedy ke společnosti jako celku.

Zdá se, že na podhoubí filozofování o antropologii současného člověka se začíná zjevovat nový sociální rozměr člověka vycházející z jeho původní potřeby identifikovat se v nějakém společenském celku a modifikující se ztrátou možnosti naplnění takové potřeby. Není pochyb, že vztah já a ty je jádrem lidského prožívání a osvojování základních principů vzájemnosti. Není ovšem nějakou matérií, z níž dokážeme rozumět vlastnímu bytí. Toto porozumění má mnohem hlubší význam, který se dokonce může od jistého Já a Ty distancovat a hledat smysl v nadřazeném Oni, tedy v celku, jehož je Já součástí avšak ne v přímém vztahu já – ty.

Konkrétní já a ty, jako pár, z hlediska lidské morálky vůbec nic nezakládá, protože nejde o společenství, nejde o hodnotově nadřazený útvar schopný nést kulturu a tradice tak jako kmen či národ. Dokonce pár není ani dost existenčně validní. Buberovské já – ty připomíná roubování konečného smyslu na poslední sociální útvar, který nám dnes zbyl, tedy na nukleární rodinu založenou v páru a nic víc. Tato rodina nemá žádné schopnosti určovat morálku lidí natož pak smysl jejich života a směřování. Nezakládá ani identitu jedince ani jeho zakotvení v celku, za který by se mohl směřovat.

Morálka byla od pradávna vnímána jako bytostné zaujetí jedince pro společnou věc rodu, kmene, obce, národa. Když říkám bytostné, tak mám na mysli především srdce a jeho duchovní tep vypěstovaný tradicemi a prožíváním existence v celku. Něco podobného je možné zažít samozřejmě i v páru, tedy ve vztahu já – ty. Jenomže morálka ve vztahu já – ty má svůj relevantní obsah, pokud má podporu zvenčí, nikoliv naopak. Proto současné já – ty je morálně vyprázdněné. Idealistické filozofie a náboženské ideologie daly v minulosti morálce pozitivní obsah, učinily z ní absolutní kodex, imperativ boží vůle podložený vyšším rozumem, a postupně z ní vyňaly lidský podíl i účast člověka na ni. Výsledkem je současný úpadek morality a lidství vůbec. Morálka je samozřejmě založena na vztahu, ale nesobeckou morálkou se stává teprve tehdy, když opustí hranice já – ty.

Orientace na vztah páru, snaha o implantaci vyššího smyslu a fundamentálního významu lidství do individuální roviny vzájemnosti, tedy do zažívání já a ty, podle mne vyplývá z toho, že nic jiného dnešní člověk jako odcizený individualista ani není ochoten vnímat, a nelze s ním tudíž pracovat na úrovni obecnějších pojmů lidské vzájemnosti. Buber byl židovský teolog a jako takový byl placen a vydával se za barvy židovské obce. Pro účely restaurace duchovnosti v povrchní době konzumního individualismu zřejmě hledal struny, na které lidé slyší, aby získal body pro svoji víru a organizaci. Totéž dělají ideologové evangelické církve. Takové myšlenkové trylky „libozvučné božímu uchu“ proto nelze brát příliš vážně a vycházet z nich při snaze o poznání pravdy a přiblížení lidského poznání objektivní skutečnosti.